

## IDEALURILE DE PROGRES SOCIAL-POLITIC ȘI MIȘCAREA FEMINISTĂ ROMÂNEASCĂ LA SFÎRȘITUL SEC. AL XIX-LEA

de MARIA HUMINIC-TECLEAN

Problema feministă a interesat opinia publică românească în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul secolului nostru, fiind destul de numeroși cei care — prin conferințe, articole în presa vremii, broșuri și cărți — și-au expus părerile și propunerile referitoare la rolul femeii în societate. Aceștia cunoșteau, în general, atît aspecte ale problematicei mișcării feministe internaționale, cît și ale celei românești, precum și lucrări ale unor autori străini pe această temă, lucrări în original sau în traducere<sup>1</sup>, care circulară și la noi.

În sec. al XIX-lea feminismul a trecut prin interesante faze psihologice, gradat de la indiferență și ironie pînă la dușmănie și aprigă combatere, de la conciliere pînă la înțelegere și, în sfîrșit, la susținerea „libertății și emancipării jumătății cele mai nobile a genului uman”<sup>2</sup>.

Dintre numeroasele conferințe susținute în această epocă în favoarea emancipării femeii, unele se remarcă prin orientarea democratică a modului de prezentare a problematicei, însă soluțiile preconizate erau limitate. Dar valoarea incontestabilă a acestor manifestări publice rezidă tocmai în recunoașterea rolului economic și social-politic al femeilor în societate, în necesitatea creării condițiilor pentru cea mai bună și mai cuprinzătoare instruire și educare a tinerelor fete, în necesitatea adoptării de legi care să deschidă un cadru adecvat dezvoltării firești a femeilor, pe toate planurile.

O foarte interesantă conferință a avut loc la 1 febr. 1887 la Ateneul român din București : „Rolul femeii în democrație” de George D. Palade, remarcînd, de la bun început, că „omul în lupta sa pentru emancipare, a uitat jumătate din omenire”. Autorul reliefează că femeii, din prima zi de existență, i se creează o situație deosebită, fiind făcută doar „pentru agrement, pentru căsătorie”, refuzîndu-i-se și instruirea și protecția din partea legilor : „Aceasta e lege ? Eu cred că e fărădelege”.

George D. Palade citează, în acest sens, date statistice zguduitoare : „din 10 milioane care se cheltuiesc pentru instrucțiune, 8 milioane se întrebuițază pentru instrucția băieților și numai 2 milioane pentru fete ; din 125 000 școlari ce frecventează școalele primare, numai 25 000 sînt fete și din 10 000 ce au frecventat școalele secundare, 1 500 sînt fete...”.

„Ce i se refuză femeii ? Cu deosebire funcțiile publice ; zău, pare că mult seamănă aceasta cu un fel de teamă de concurență...”<sup>3</sup>. Susținînd cu tărie punerea femeilor în toate drepturile politice și civice în cadrul „curentului democratic ce caracterizează lumea modernă”, autorul conchide că nici „femeile n-ar trebui să aștepte ca îndreptarea stărei actuale să vină de la bărbați”<sup>4</sup> ; convingerea confe-

<sup>1</sup> Gati Gamond, *Despre îndatoririle femeilor și despre mijloacele cele mai nimerite ce ar putea siguri și fericirea lor*, trad. de Teodor N. Balș, Iași, 1854 ; A. Debay, *Fiziologia perfecțiunilor și a frumusecelor femeii*, trad. de D. G., Iași, 1856 ; lucrările lui Auguste Comte, Herbert Spencer, Letourneau John Stuart Mill etc.

<sup>2</sup> George D. Palade, *Rolul femeii în democrație*, București, 1887, p. 46.

<sup>3</sup> Ibidem, p. 22.

<sup>4</sup> Ibidem, p. 29.

rențiarului era fermă în ceea ce privește avantajele emancipării femeilor : „capitalul intelectual al unei națiuni s-ar îndoi... , vei avea două armate, în loc de una, în lupta pentru progres“.

Alte conferințe se preocupau de rolul economic pe care femeile trebuia să-l îndeplinească în societate; nici una, însă, din opiniile exprimate, nu se ridica la înțelegerea adevăratei și singurei soluții a acestei probleme. Totuși, în mare parte, aceste conferințe dezvăluiau cu curaj opiniei noastre publice tabloul exploatării femeii, dar și capacitatea ei, fizică și intelectuală, uimitoare, de a rezolva o multitudine de preocupări.

Un exemplu elocvent l-a dat N. At. Popovici în conferința sa publică din 10 febr. 1894 : „Dacă constatăm că mai mult decît jumătate omenirea este feminină, apoi nu este de disprețuit a ne ocupa de rolul economic al femeii“<sup>5</sup>. „...Munca pentru proprietar răpește țăranului timpul și posibilitatea de a se ocupa și de ogorul său, de casa sa... Secretul perpetuării familiei de la țară... este femeia... Într-însa se concentrează întreaga mare activitate a genului uman : ea este agricultoare, ea este industriașă, ea comerciantă... ea este o mașină iniversală care produce tot... Fără preț și fără pretențiuni, femeia de la țară este stîlpul casei, stîlpul statului român“<sup>6</sup>.

Într-una din conferințele profesorului Constantin Șăineanu se remarcă succesele mișcării feministe internaționale (emanciparea fiind obținută în unele state) ca pe un imbold și pentru mișcarea de la noi. Dezvăluind că sclavia femeii înseamnă crunta „nedreptate seculară ce i s-a făcut, umilitoarea condiție ce i s-a creat *sub raportul juridic și sub raportul social*“<sup>7</sup> (subl. n.) ; autorul combate îndelung tezele secolului (între care Codul lui Napoleon, teza lui Proudhon) cu privire la așa-zisa inferioritate fizică și intelectuală a femeii față cu bărbatul : „Se grește cînd se deduce incapacitatea mentală a femeii după activitatea de pînă acum a acestui sex, căci nu trebuie să uităm că cele două sexe n-au fost în trecut plasate în condițiuni identice“<sup>8</sup>.

Constantin Șăineanu susținea dreptul la muncă al femeii, drept care este „o lege a naturii, el aparține tuturor“, precum și cererea militanțelor feministe de acces la viața politică : „cînd e vorba de politică, să nu uităm că femeile întrec pe bărbați cu mult în diplomatie și în finețe. De ce oare n-ar putea și o femeie să se mențină într-o demnitate politică, astăzi cînd nici științele abstracte nu mai au mistere pentru ele ? De ce n-ar putea și ea judeca, face legi... ca orișice magistrat, deputat sau senator bărbat ? Sau conduce cu aceeași competență, ca orișice ministru, treburile statului ? Sau administra, cu aceeași pricepere ca un prefect sau primar, afacerile unui județ sau ale unei comune ? Unde vedeți greutatea ?“<sup>9</sup>.

În același timp, Constantin Șăineanu făcea recomandarea ca toți femeile mai înții să-și îndeplinească misiunea înaltă și sublimă a maternității, „favoare divină“ cum o numește el, căci „o femeie care nu e nici soție, nici mamă, este o femeie incompletă“.

În sprijinul emancipării femeilor, în ultimul deceniu al secolului trecut, s-a remarcat și glasul lui Panait Mușoiu. În numeroase articole și conferințe<sup>10</sup>, el a susținut cererile femeilor de a avea „drepturi politice, să-și dobîndească o sursă de întreținere independentă, ...dreptul de a-și administra singure averea, ...a se recunoaște prin lege căutarea paternității“, considerînd că acestea „alcătuiesc baza mișcării femeiești de la noi“. El a apreciat că a mîrgini femeia la ocupațiile casnice „este cea mai uriașă absurditate“. Deseori, Panait Mușoiu și-a exprimat admirația față de capacitățile intelectuale ale femeii<sup>11</sup>, ea avînd „puterea să ...alcătuiască prin îmbinarea existenței sale cu a noastră o ființă mai întregă, mai deplină, care să poată da schițarea desăvîrșită a unei vieți“.

<sup>5</sup> N. At. Popovici, *Rolul economic al femeii române*, București, 1894, p. 11.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 12.

<sup>7</sup> Constantin Șăineanu, *Chestiunea feministă*, București, 1905, p. 11.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 19.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 23.

<sup>10</sup> *Rolul social al femeii și Inriurirea femeii* — conferințe ținute la 15 oct. 1895 în aula Universității din Iași ; articolul *Mișcarea femeiească* în revista „Mișcarea socială“, 27 aprilie 1897 ; *Emanciparea femeii*, conferință ținută la 30 ian. 1899 la Brăila — toate în volumul : Panait Mușoiu, *Emanciparea femeii*, București, 1899.

<sup>11</sup> A subliniat ca atîția alții, că nici greutatea creierului nici numărul de circumvoluțiuni nu constituie criterii „pentru a stabili relația intelectuală dintre

Panait Mușoiu îndemna opinia, publică democratică să-și intensifice eforturile pentru emanciparea femeii, obiectiv de a cărui îndeplinire depindea și mersul ascendent al societății românești, al civilizației noastre : „...punerea femeii în condiții de egalitate cu bărbatul, stricarea tuturor zăgazurilor care îi țin aptitudinile încetușate și o fac să nu-și poată dobîndi deplin *neatîrnarea materială*, condiție de *capetenie a neatîrnării sale sociale și politice*, a liberei sale conlucrări, este cerută neapărat” (subl. n.).

În acelaș icontext, Panait Mușoiu atrăgea atenția că nu trebuia mereu „invocată” emanciparea femeii, ci „e vorba chiar de ajutorat, de ajutor efectiv” și, adresîndu-se și femeilor, preciza că : „*emanciparea voastră desăvîrșirea nu poate fi înțeleasă fără emanciparea tuturor*”<sup>12</sup> (subl. n.). Ca atare, „...femeilor le cade în sarcină să-și cucerească prin luptă, prin stăruință, locul ce-l merită în lume. Mijlocul cel mai nimerit și mai la îndemînă, ar fi de a sprijini și generaliza mișcarea înaintată a bărbaților, de a se face tovarășele vrednice ale celor mai vrednici luptători, de a alcătui, înșile ele, ligi feministe, ligi culturale și de luptă...”.

La un înalt nivel de orientare și luciditate politică ajunge Panait Mușoiu atunci cînd schițează perspectiva dezvoltării mișcării feministe în cadrul mișcării muncitorești : „mișcare femească va crește și va cuprinde într-însa mai multe categorii de femei, orizontul și-l va lărgi și se va confunda în *năzuinți cu marea mișcare proletară*, cu care se va și ajuta reciproc... Mișcarea asta își are rațiunea ei” (subl. n.)<sup>13</sup>.

În perioada 1888—1900 se remarcă activitatea publicistică cea mai bogată și mai bine orientată din punct de vedere politic a Sofiei Nădejde. Apariția la 1 iulie 1881 a revistei „Contemporanul” cu scopul „a face cunoscut publicului român cum privește știința contemporană lumea” coincide cu anii intrării ferme a proletariatului român în viața social-politică a țării. Articolele Sofiei Nădejde pledau pentru încadrarea mișcării feministe în curentul mișcării muncitorești, deci emanciparea femeii se definește ca obiectiv general-democrat al luptei proletariatului.

Dacă în primul an al „Contemporanului”, Sofia Nădejde dezbate, în numeroase articole<sup>14</sup>, aspecte social-politice și cultural-educative ale emancipării femeii, începînd cu 1885, odată cu o profundă studiere a unor lucrări marxiste de bază, ea va avea și o viziune materialist-dialectică a procesului de robie a femeii, accentuat în societatea capitalistă.

În articolul *Robirea femeii și emanciparea ei* din 1886 Sofia Nădejde a subliniat că eliberarea femeii se va face numai prin schimbarea raportului de clasă, prin înlocuirea modului de producție capitalist ; „schimbarea producțiunii, formarea averilor au dus la căderea femeii ; schimbarea acesteia va înălța-o” ; iar în alt articol definește clar țelul luptei femeii : „Noi voim emanciparea economică și politică ...aceleași drepturi și datorii echivalente”.

În același spirit, în studiile sale din 1893 : *Unde mergem și Evoluția familiei*<sup>15</sup>, Sofia Nădejde a demonstrat care era locul și rolul femeii în societate : „Femeia va fi emancipată cu adevărat cînd va avea în producție aceeași însemnătate ca și bărbatul și cînd producțiunea va deveni socială. Chestia emancipării femeii e o chestie social-economică și ca atare trebuie să-și urmeze mersul evolutiv înainte...”.

În „Munca”, organul de presă al P.S.D.M.R., Sofia Nădejde scria că problema emancipării femeii nu se limitează la revendicări economice, ci acestea împreună cu cele politice formează un singur tot. Ea concluziona : „Deci, trebuie ca bărbații să

bărbat și femeie”. Autorul dă un exemplu emoționant, pe mama sa, omagînd calitățile ei, precum și ale altor femei : „nu am nevoie de o edificare mai deplină cînd vîd în ochii mamei mele privirea mea, cînd vîd în caracterul ei urmele caracterului meu, destoinicia mea, izvodirea celor mai delicate și mai serioase însușiri ale mele... vîd deslușindu-se la unele femei atîtea însușiri superioare, în căutătura lor atîta claritate, atîta mare luciditate, care adesea îți dă fiori” (voi. cit. la nota 10, p. 7) ; iar în alt loc exclama cu patos : „cite comori de afecție și cit devotament se poate găsi în inima unei femei, ce sentimente sublime, cari aproape pururea rămîn nule, în fața imbecilului despotism al bărbatului” (vol. cit., p. 69).

<sup>12</sup> Ibidem, p. 56.

<sup>13</sup> Ibidem, p. 5.

<sup>14</sup> *Către femei, Femeia și legea, Despre egalitatea celor două sexe, Emanciparea femeii, Educațiunea femeii, Despre căsătorie etc.*

<sup>15</sup> Studii apărute în revista „Literatură și știință” de sub îndrumarea lui Const. Dobrogeanu-Gherea.

facă propagandă socialistă femeilor lor, să caute a le face și pe dinsele să ia parte la mișcarea pentru dezrobire, să înțeleagă că avind în față pe capitaliști, cei care poartă război nu trebuie să aibă la spate armata femeilor, care din nepricepere să lucreze în folosul capitaliștilor... Această clasă merge spre desființare, e putredă și de la un spin nu poți aștepta să rodească smochine”<sup>16</sup>.

În ultimul deceniu al secolului trecut, Sofia Nădejde era un cadru de bază al P.S.D.M.R., în 1897 fiind președinta lucrărilor celui de al IV-lea Congres al partidului. A fost perioada cind ea a publicat intens și a ținut numeroase conferințe privind mai ales, problemele emancipării femeilor. Rămîne una din cele mai de seamă militante pentru eliberarea social-economică și politică a femeii, care a înțeles că numai clasa muncitoare are menirea să înfăptuiască noua societate, socialistă, în care și femeia va avea rolul cuvenit.

Încă de la începuturile existenței sale (1893), partidul clasei muncitoare a considerat emanciparea femeii ca unul din obiectivele importante ale luptei pentru lichidarea exploatarei omului de către om, pentru înfăptuirea marilor transformări revoluționare și a avut permanent în atenție atragerea femeilor în această luptă, în activitatea social-politică, culturală, progresistă a națiunii.

De exemplu, la Congresul I al P.S.D.M.R. din 1893, punctul 5 al Programului era formulat astfel : „Egalizarea condițiilor juridice și politice ale femeilor cu ale bărbaților”. Al II-lea Congres al partidului, din 20—22 aprilie 1894, a adoptat o moțiune prin care partidul declara (în patru puncte) că va lupta pentru : „absoluta egalitate între bărbat și femeie în ceea ce privește exercitarea tuturor profesiunilor...”, precum și în privința instrucțiunii ; egalitatea drepturilor politice și civile dintre femeie și bărbat ; pentru principiul «la muncă egală salariu egal» ; pentru alcătuirea de legi protectoare ale muncii femeii în ateliere și fabrici”<sup>17</sup>. La acest Congres se știe că au participat și delegate-reprezentante ale unei asociații de femei, „Ajutorul”, creată în 1893 și afiliată la partid.

Astfel, tinărul partid al clasei muncitoare, creat la sfîrșitul secolului trecut, a preluat toate tradițiile democratice, progresiste, ale gîndirii social-politice românești de pînă atunci în ceea ce privește emanciparea femeii, precum și toate eforturile de organizare a mișcării feministe, apreciind necesitatea obiectivă a atragerii detașamentelor de femei muncitoare, țărance, intelectuale la lupta împotriva exploatarei, pentru noua societate, socialistă, pentru ridicarea patriei pe trepte superioare de civilizație materială și spirituală.

## LES IDEALS DU PROGRES SOCIO-POLITIQUE ET LE MOUVEMENT FEMINISTE ROUMAIN A LA FIN DU XIX<sup>e</sup> SIECLE

### R é s u m é

*Le mouvement féministe qui avait suscité l'opinion publique roumaine pendant la deuxième moitié du XIX<sup>e</sup> siècle avait décrété : „La liberté et l'émancipation de la noble moitié du genre humain”.*

*L'ouvrage présente les opinions progressiste des connus publicistes roumains tels que : Sofia Nădejde, Panait Mușoiu, George D. Palade, Constantin Săineanu, N. At. Popovici, etc., qui ont reconnu le rôle économique et socio-politique des femmes dans la société roumaine.*

*De même dans cet ouvrage on a fait citer des documents du I<sup>er</sup> et du II<sup>ème</sup> Congrès du Parti Social-Démocratique des Travailleurs de Roumanie, documents qui insèrent dans leurs programmes : l'émancipation de la femme, comme un desideratum de la classe ouvrière de notre pays.*

<sup>16</sup> Sofia Nădejde, *Rolul femeii în mișcarea socială*, în „Munca”, 7 august 1894.

<sup>17</sup> *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1893—1900)*, Edit. politică, București, 1969, p. 20—21.